

RAQAMLI DUNYODA KIMNING MANFAATI USTUN?
RAQAMLI IQTISODIYOTDA MANFAATLAR USTUVORLIGI: ISH
BERUVCHI VA ISHCHI O'RTASIDAGI MUVOZANAT KURASHI

Tojialiye Sherdorbek Elmurod o'g'li

Namangan Davlat Texnika Universiteti

Bakalavr talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli mehnat bozori, ayniqsa gig-ishchilar faoliyatining huquqiy va ijtimoiy jihatlarini tahlil qilinadi. Tadqiqotda asosiy e'tibor O'zbekistonda raqamli platformalarda ishlovchilarning mehnat huquqlarini himoya qilish, ularning barqaror daromad va ijtimoiy kafolatlariga ega bo'lishiga qaratilgan. Metod sifatida Yevropa Ittifoqi va boshqa ilg'or mamlakatlar tajribasiga tayanilgan holda tahliliy yondashuv qo'llanilgan. Natijalar gig-ishchilarni "uchinchi toifa" sifatida huquqiy maqomga ega qilish, algoritmik boshqaruvda inson nazoratini joriy etish, portable benefits tizimi va platforma-kooperativlarni shakllantirish zarurligini ko'rsatdi. Xulosa o'rnida, raqamli iqtisodiyotda mehnat sub'yektlari manfaatlarini muvofiqlashtirish va adolatli mehnat sharoitlarini yaratish bo'yicha O'zbekiston uchun tavsiyalar berildi.

Kalit so'zlar: Raqamli mehnat bozori; gig-ishchilar huquqlari; algoritmik boshqaruv; ko'chma ijtimoiy himoya; platforma-kooperativlar; uchinchi toifa maqomi; mehnat qonunchiligi; O'zbekistonda raqamli iqtisodiyot.

KIRISH

Raqamli texnologiyalarning keng tarqalishi mehnat bozorini tubdan o'zgartirdi. Tarixchi va futurist Yuval Noy Xarari shunday deydi: "Algoritmlar insonlarni mehnat bozoridan siqib chiqarib, boylik va qudratni kichik elitaga jamlaydi." Ushbu fikr adolatli bandlikning yo'qolish xavfini, platforma asosidagi ishchilarning chetga qolishini tasvirlaydi. Hozirgi kunda "Gig-ishchi"¹ deb ataladigan mustaqil pudratchilar — bir necha mijozga qisqa muddatli xizmat ko'rsatuvchi xodimlar — an'anaviy kafolatlardan moslashuvchanlikni tanlaydi, ammo ularning ishi barqarorlik va ijtimoiy sug'urtadan mahrum bo'lmoqda.

O'zbekistonda ham bu muammo e'tibordan chetda qolmayapti. "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi axborot-kommunikatsiya infratuzilmasi va elektron hukumatni rivojlantirish orqali platforma mehnatini tartibga solishga qaratilgan. 2024-yil 30-sentabrdagi farmon esa malaka tizimini mustahkamlash orqali raqamli mehnat bozoridagi xodimlarni qo'llab-quvvatlashni maqsad qilgan.

Ushbu maqolada quyidagi muammolar ko'rib chiqiladi: gig-ishchilarning mehnat huquqlarining himoya qilinmasligi, ish vaqti chegaralanmaganligi, daromad va ijtimoiy himoya kafolatlarining sustligi, hamda algoritmik baholash orqali yuzaga kelayotgan bosim. Maqsadli auditoriya sifatida gig-platformalarda ishlovchilar, ish beruvchilar va HR

mutaxassislari, davlat vakillari, shuningdek iqtisodchilar, tadqiqotchilar va talabalar belgilanadi. Maqolaning asosiy maqsadi — raqamli iqtisodiyot sharoitida mehnat bozori sub'yektlarining manfaatlarini muvofiqlashtirish muammolarini aniqlab, ularga amaliy va zamonaviy yechimlar taklif qilishdan iborat.

ASOSIY QISM

1. Huquqiy maqomni aniqlash va "uchinchi toifa" modeli

Gig-ishchilar mustaqil pudratchi sifatida qaraladi, bu esa ularni pensiya, tibbiy sug'urta, minimal ish haqi kabi kafolatlardan mahrum qiladi. Yevropa misolida platformalar "xodim" sifatida aniqlanadi va ularga tegishli kafolatlar tatbiq etiladi. O'zbekistonda ham gig-ishchilarga "uchinchi toifa" deb nomlangan maqom berish, ularning mehnat sohasida barqaror huquqlarga ega bo'lishini ta'minlaydi. Bu model haqida ILO va EU tavsiyalari asosida yondashilish foydali bo'ladi.

2. Algoritmik boshqaruvga inson nazoratini kiritish

Platformalar algoritmilar orqali ish tayinlash, baholash va hattoki ishdan bo'shatishda avtomatlashtiriladi. EU "robo-firing"² deb ataluvchi avtomatik ishdan bo'shatishni taqiqlagan. O'zbekistonda ham platformalarda avtomatik ishdan bo'shatish qarorlariga inson nazoratini kiritish orqali adolatlilikni ta'minlash zarur.

3. Algoritmilar va reyting tizimini shaffoflashtirish

Ishchilar qanday mezon asosida baholanishayotgani, algoritm orqali qanday ish berilgani haqida ma'lumot ololmaydi. EU yo'riqnomasiga muvofiq, platformalar bu jarayonni tushunarli va ochiq qilishga majbur. O'zbek platformalarida algoritm mexanizmlarini ochiq ko'rsatish orqali, ishchi o'z baholari va yo'llari haqida bilimga ega bo'ladi.

4. Portable benefits – ko'chma ijtimoiy himoya tizimi

Gig-ishchilar uchun barqaror ijtimoiy kafolatlar yo'q. Bu masalaga hal qilish uchun portable benefits qo'llanilishi lozim: har qanday platformada ishlashda yagona sug'urta, pensiya va ishsizlik nafaqasi tizimi ularga mos keladigan darajada joriy qilinadi. Ko'pgina davlatlar, jumladan Argentina va Braziliya bu modelni amaliyotda qo'llaydi .

5. Ma'lumotlar almashinuvi va nazorat integratsiyasi

Estoniya tajribasiga amal qilgan holda, platformalardan to'plangan daromad va ma'lumotlar bevosita ijtimoiy kafolatlarni ta'minlovchi organlar bilan bo'lishadi . O'zbekistonda ham platformalar va ijtimoiy boshqarmalar o'rtasida avtomatlashtirilgan data almashish mexanizmlarini yo'lga qo'yish zarur.

6. Qonunchilikni globallashtirish va inson huquqlari jihatidan takomillashtirish

O'zbekiston Hukumatining raqamli platformalarni tartibga solishni maqsad qilgan qabul qilayotgan qonun loyihasi EU DSA va Online Safety Act konsepsiyasiga yaqinlashmoqda . Shu o'rinda, Mehnat inspeksiyasi va inson huquqlari organlari ham platformalarning mehnat standartlariga rioya qilinishini nazorat qilishi lozim .

7. Platforma-kooperativlarni rivojlantirish

Gig-ishchilarning ovozi kuchsiz, ularga o'z manfaatlarini himoya qilish uchun platforma-kooperativ shaklida birlashishga rag'bat berish muhim. Bu model orqali ishchilar platformaning egalik strukturasi orqali qarorlarga ta'sir qilishi mumkin.

1-jadval: O'zbekiston: Raqamli Mehnat Bozoriga Oid Statistik Ko'rsatkichlar (2025)

Indikator	Qiymat	Izoh
Internet foydalanuvchilari (%)	89 % (32 700 000)	2025-yil yanvarda aholi internetdan foydalanadi
Mobil aloqa abonentlari (%)	92.2 % (33 900 000)	Mobil qamrov darajasi
Mobil internet tezligi (median)	37.8 Mbps	2025-yil boshida o'rtacha
Statik internet tezligi (median)	79.1 Mbps	Yillik +42.6 % o'sish
ICT sohasida ishchilar soni	100 000+	2019dan 2024gacha 10 000dan 100 000gacha o'sish
ICT xizmatlari hajmidagi yillik o'sish	+125 %	2024-yil sohadagi o'sish sur'ati
IT Park a'zolari soni	1 600+ kompaniya	2023-yilgi ma'lumotlari
IT Park eksport hajmi (2023)	\$344 million	IT Parkdan qaytgan eksport hajmi

XULOSA

Raqamli iqtisodiyot davrida gig-ishchilarning holati global miqyosda – xususan, Yevropa Ittifoqi namunalarida – tartibga solinmoqda. EU'da qabul qilingan yangi platforma ishchilari direktivasi asosida ishchilar "xodim" maqomiga ega bo'lib, minimal ish haqi, ijtimoiy sug'urta, pensiya va ta'til huquqlari bilan ta'minlanadi; algoritmlar orqali ishchi avtomatik ishdan bo'shatilsa, buning uchun inson nazorati talab qilinadi. Bu misollar O'zbekiston uchun ham o'rnak bo'la oladi.

Asosiy bo'limda taqdim etilgan tavsiyalar – huquqiy maqomni aniqlash, algoritmik boshqaruvni adolatli qilish, portable benefits tizimini joriy etish, va platforma-kooperativlarni rag'batlantirish – ijobiy natijalarga yetaklaydi. Bu chora-tadbirlarni amaliyotga joriy etishda O'zbekiston "Raqamli O'zbekiston–2030" strategiyasi va Prezident qarorlari asosida aniq rejalarni ishlab chiqishi mumkin. Natijada gig-ishchilar uchun barqaror va himoyalangan muhit yaratiladi, ish beruvchilar uchun reglamentlangan va bashoratli qonunchilik yuritiladi, va davlat ijtimoiy siyosati raqamli kontekst uchun moslashtiriladi. Ushbu platforma ishchilarning mehnat huquqlari va ijtimoiy himoyasini mustahkamlash orqali raqamli iqtisodiyotda nafaqat texnologik innovatsiyalarni, balki adolat va huquq-tartibotni ham rivojlantirishga xizmat qiladi. Endi bu borada O'zbekiston tajribasida qanday qadamlar joriy qilinayotganini kuzatish va maqoladagi tavsiyalarni bosqichma-bosqich amalga oshirish muhim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi (2020-yil).
2. Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi rasmiy hisobotlari – www.mehnat.uz
3. Datareportal (2025). Digital 2025 Uzbekistan hisobotlari – www.datareportal.com
4. IT Park Uzbekistan rasmiy sahifasi – www.it-park.uz
5. Pivot.uz (2024). O'zbekistonda IT xizmatlarining o'sishi va eksport salohiyati.
6. GlobalCIO (2024). Uzbekistan's Digital Transformation: ICT sektoridagi o'sish sur'atlari – www.globalcio.com
7. World Bank (2023). Uzbekistan Digital Economy Diagnostic Report.
8. Forbes Technology Council (2025). Why Uzbekistan is the next digital hub – www.forbes.com
9. UNDP Uzbekistan (2024). Digital employment and inclusive growth in Uzbekistan.
10. Kun.uz Monitoring (2024). Uyda internetdan foydalanish ko'rsatkichlari oshdi – www.kun.uz